O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARI ORQALI TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Muallif; Saidova Mexriniso Bekturdi qizi

Saidovamehriniso911@gmail.com

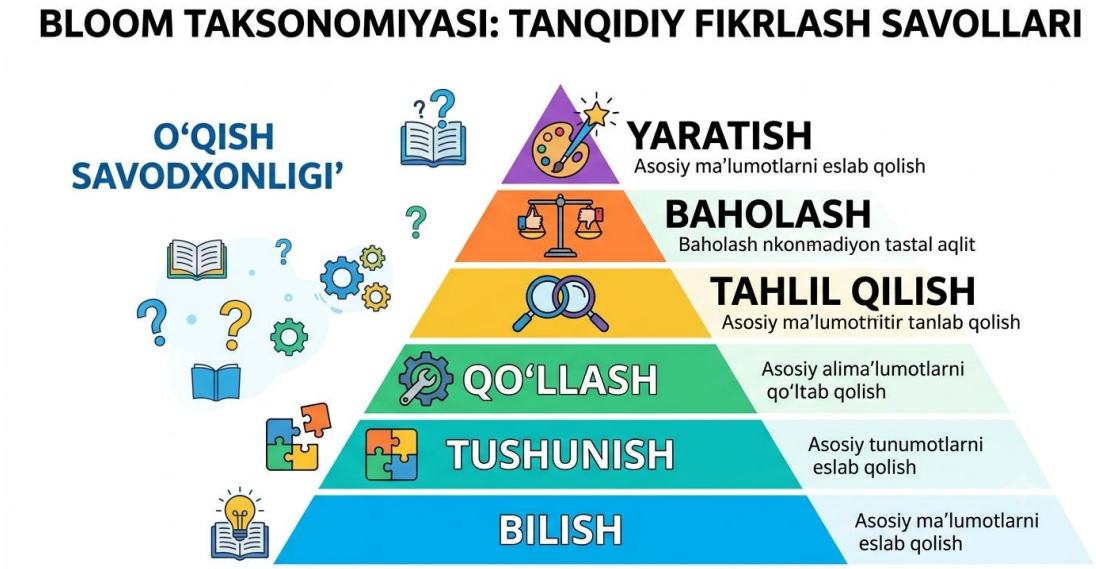
Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich va o‘rta sinf o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali texnologiyalari yoritilgan. Matn ustida ishlashning uch bosqichli modeli (BKM, Bloom taksonomiyasi va klaster) va ularni amaliyotga tatbiq etish usullari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: *O‘qish savodxonligi, tanqidiy fikrlash, Bloom taksonomiyasi, BKM texnologiyasi, interaktiv usullar, matnni tahlil qilish.*

Kirish

Zamonaviy ta’limning asosiy maqsadlaridan biri — o‘quvchiga faqat tayyor bilimlarni berish emas, balki ularda axborotni mustaqil tahlil qilish, saralash va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishdir. Xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS) ham o‘quvchilarning aynan matnni tushunishi, talqin qilishi va unga munosabat bildirish qobiliyatini baholaydi [1].

Tanqidiy fikrlash — bu kelayotgan axborotga shubha bilan qarash, fakt va fikrni ajrata olish, mantiqiy xatolar va zidiyatlarni topish hamda o‘z nuqtai nazarini dalillay olish qobiliyatidir [2]. O‘qish savodxonligi darslari ushbu ko‘nikmani shakllantirish uchun eng qulay va samarali platforma hisoblanadi.



1-rasm. Bloom Taksonomiyasi: O‘qish darslarida tanqidiy fikrlash savollari ierarxiyasi

1. Darsni Tashkil Etishning Uch Bosqichli Modeli

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan o‘qish darslari, odatda, uchta ketma-ket bosqichda tashkil etiladi [3]:

- **1. Chaqiriq (Qiziqtirish) bosqichi:** O‘quvchilarning mavjud bilimlarini faollashtirish va yangi matnga qiziqish uyg‘otish.
- **2. Anglash (Ma'noni tushunish) bosqichi:** Matn bilan bevosita ishlash, uni tahlil qilish va yangi axborotni o‘zlashtirish.
- **3. Muloqot va fikrlash (Refleksiya) bosqichi:** Olingan bilimlarni xulosalash, baholash va ularga shaxsiy munosabat bildirish.

2. Tanqidiy Fikrlashni Rivojlantiruvchi Asosiy Interaktiv Usullar

Matn bilan ishlashda quyidagi texnologiya va metodlar yuqori samara beradi:

A) Bloom Taksonomiyasi Asosida Savollar Tuzish

Oddiy 'Kim?', 'Qachon?' kabi faktik savollardan ko‘ra o‘quvchini chuqurroq o‘ylashga majbur qiladigan savollar beriladi [4]:

- • **Bilish va tushunish:** Asar qahramoni kim va u qayerda yashaydi?

- • **Tahlil (Analiz):** Nima uchun qahramon bunday qarorga keldi? Uning harakatida qanday mantiq bor?
- • **Baholash:** Siz qahramonning o‘rnida bo‘lganingizda qanday yo‘l tutardingiz? U haq edimi?

B) FISHBONE (Baliq skeleti) Metodi

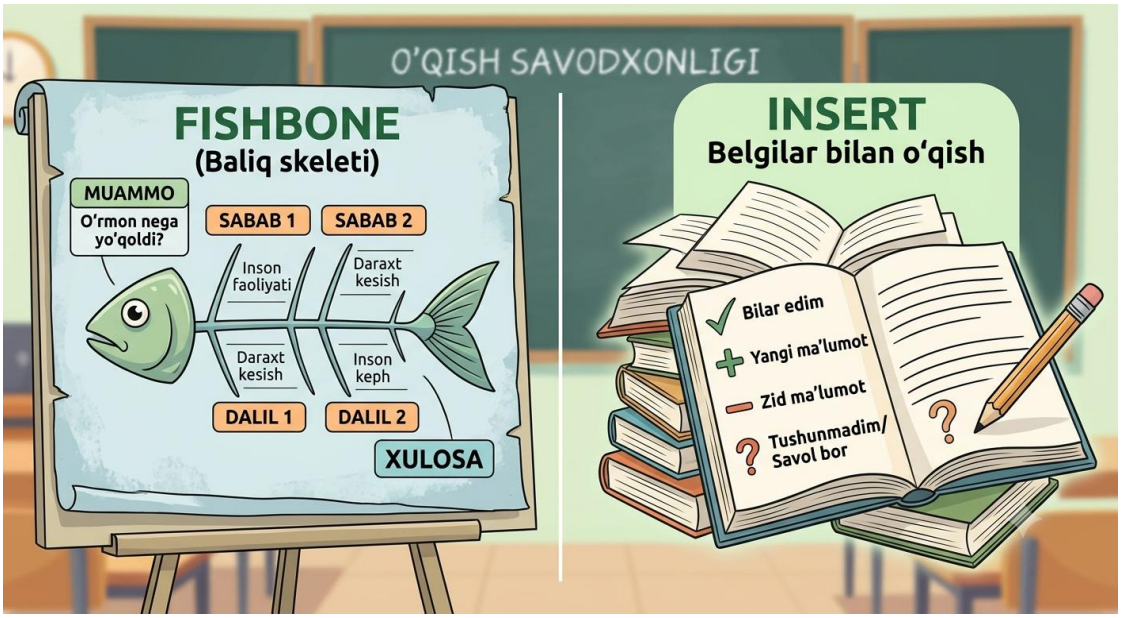
Matndagi muammoli holatni va uning sabablarini ko‘rsatib beruvchi grafik tashkilotchi:

- • **Boshi:** Matndagi asosiy muammo orqali belgilanadi.
- • **Yuqori suyaklari:** Muammoning yuzaga kelish sabablari yoritiladi.
- • **Pastki suyaklari:** Ushbu sabablarni tasdiqlovchi faktlar va dalillar keltiriladi.
- • **Dumi:** Muammoni hal etish bo‘yicha yakuniy xulosa chiqariladi.

D) "INSERT" (Belgilar bilan o‘qish) Usuli

O‘quvchilar matnni o‘qish davomida hoshiyaga quyidagi belgilarni qo‘yib boradilar [5]:

- ✓ — Bilar edim
- + — Yangi ma'lumot
- - — Men bilgan ma'lumotga zid
- ? — Tushunmadim / Savol bor



2-rasm. Tanqidiy fikrlash metodlari: FISHBONE (Baliq skeleti) va INSERT usullari sxemasi

3. Amaliy Misol: Dars Ishlanmasidan Namuna

Mavzu: 'Yaxshilik va yomonlik' (Masal yoki hikoya asosida dars ishlanmasi)

Dars bosqichi	O‘qituvchi faoliyati	O‘quvchi faoliyati (Tanqidiy fikrlash)
Chaqiriq	Matn sarlavhasi va rasmni ko‘rsatadi: 'Sizcha, ushbu hikoya nima haqida bo‘lishi mumkin?'	Mantiqiy taxminlar qiladi, o‘z farazlarini ilgari suradi.
Anglash	Matnni bo‘lib-bo‘lib o‘qitadi va har bir to‘xtalishda savol beradi: 'Keyin nima sodir bo‘ladi deb o‘ylaysiz?'	Matn ichidagi faktlar va muallif g‘oyasini tahlil qiladi.
Refleksiya	'Qahramonning xatti-harakatiga baho bering. U boshqacha yo‘l tutishi mumkin edimi?'	O‘z fikrini ilgari suradi, uni matndan keltirilgan dalillar bilan isbotlaydi.



3-rasm. Sinfxona amaliyoti: O‘quvchilarning interaktiv va tanqidiy muloqot jarayoni

Xulosa

O‘qish savodxonligi darslarida tanqidiy fikrlash texnologiyasidan foydalanish o‘quvchilarni shunchaki matnni yodlab oluvchi ijrochidan mustaqil fikrlovchi, tahlil qiluvchi hamda o‘z mulohazasini erkin bayon eta oluvchi shaxsga aylantiradi. Bu texnologiyalarni muntazam qo‘llash dars samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarning xalqaro standartlar darajasida savodxonlik ko‘nikmalarini egallashiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar Ro‘yxati

1. Ta'lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. PIRLS 2021 va PISA xalqaro baholash dasturlari metodik qo‘llanmasi. – Toshkent, 2021.
2. Ziyamukhamedov B., Abdullaeva SH. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar va pedagogik maxorat. – Toshkent: 'Noshir', 2020. – 180 b.
3. Halpern D. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – 5th Edition. – Routledge, 2014. – 654 p.

4. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: David McKay Company, 1956.
5. Steele J.L., Meredith K.S., Temple C. Reading and Writing for Critical Thinking (RWCT) Project Guidebooks. – Open Society Institute, 1998.
6. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: 'Fan va texnologiya', 2017. – 278 b.
7. Mavlonova R., Turaeva O., Kholiqberdiev K. Pedagogika. – Toshkent: 'O‘qituvchi', 2018.